

KYRKAN OCH RELIGIONSFRIHETSKRAVET¹

Av biskop G. LJUNGGREN, Skara

KYRKAN och religionsfrihetskravet — denna sammanställning markerar ett i flera avseenden svärbemästrat problem, som ganska länge haft stark aktualitet, men ändock inte ännu bragts till någon verklig lösning. Det mesta av vad som hör hemma inom detta frågekomplex regleras genom den numera ganska ålderstigna dissenterlagstiftningen av år 1873. Genom denna lagstiftning uppdrogos riktlinjerna för förhållandet mellan svenska kyrkan å ena sidan och av staten »erkända» samfund av annan kristen tro än den evangeliskt lutherska å andra sidan. Det medgavs under vissa villkor rätt för den som så önskade att utträda ur kyrkan, men vid utträdet skulle lämnas uppgift om det trossamfund, vartill vederbörande ville övergå. Genom denna utträdesmöjlighet ville dissenterlagen efterkomma grundlagens ord om att Konungen skall »ingens samvete tvinga eller tvinga låta».

Det är i det närvarande framför allt tvenne faktorer, som framkallat yrkanden om revision av dissenterlagen.

1. Vid lagens tillkomst räknade man med att stora skaror av dem som berörts av 1800-talets folkliga väckelserörelser med separatistisk tendens skulle utträda och bilda egna samfund vid sidan av kyrkan. Av skilda anledningar har emellertid icke så skett. Visserligen ha mer eller mindre fasta samfundsbildningar uppstått, men dessa ha i stort sett föredragit att kvarstanna inom kyrkans ram i stället för att utträda och ställa sig under dissenterlagen. Detta gör, att vi i innevarande stund inom kyrkan ha en rad mer eller mindre särpräglade och om sin egenart medvetna sammanslutningar, som i olika avseenden kräva likställighet med de erkända samfunden.

Religiöst sett ha dessa inom-kyrkliga sammanslutningar myc-

¹ Föredrag vid 1947 års prästmöte i Skara.

ket stor, ja, nära nog obegränsad rörelsefrihet. En svensk frikyrkoman är faktiskt både när det gäller gudstjänster och andra kultiska handlingar alldeles oberoende av kyrkan och dess prästerskap. Han kan få sitt barn döpt av vem han önskar, kan sända det till bibelskola i och för »frikyrklig konfirmation», han kan efter att ha blivit borgerligt vigd mottaga högtidlig välsignelse inom sitt eget samfund och slutligen överlämnas åt gravens ro av egna trosförvanter.

Man skulle med tanke härpå kunna hålla före, att religionsfrihetskravet vore ganska väl tillgodosett ifråga om de inom kyrkan kvarstående frikyrkliga sammanslutningarna. Emellertid har den kommitté, som sedan ett par år tillbaka arbetar med frågan om revision av dissenterlagstiftningen, fått mottaga en rad till Konungen gjorda framställningar, vilka i stort sett kunna sägas avse att närma de inomkyrkliga sammanslutningarna ännu mer till de erkända samfundens status. I somliga fall gäller det ting av relativt underordnad betydelse: t. ex. sättet för bokföring av frikyrkligt dop och frikyrklig jordfästning. Hit kan ock hänföras vissa åstundade lättnader ifråga om samfundens borgerliga skatteplikt. Det mest vittgående yrkandet går ut på att rätt i viss utsträckning skall medgivas frikyrkopredikanter att med laga verkan förrätta vigsel. Näppeligen har man på håll, där saken verkligen genomtänkts, härvid avsett en allmän vigselrätt, utan att vigselrätt skulle på ena eller andra sättet individuellt överlämnas åt vissa predikanter eller motsvarande befattningshavare. Denna sak fäster man inom frikyrkliga kretsar stor vikt vid. Den var också en av de mest framträdande punkterna vid det stora frikyrkomötet i Stockholm sistlidna vår, där man över huvud mycket ingående sysselsatte sig med olika frågor i samband med dissenterlagstiftningens revision. Det krav, som man där — i likhet med vad som tidigare yrkats — stannade inför var antingen vigselrätt av här antydd art eller obligatoriskt civiläktenskap för samtliga svenska medborgare.

Man kan enligt mitt förmenande diskutera, om verkligen religionsfrihetskravet skall behöva innebära konsekvenser av så vidsträckt innebörd. Vad man menar är emellertid uppenbarligen att de frikyrkliga sammanslutningarna åsättas en viss prägel av mindervärde, därigenom att deras medlemmar ej på samma sätt som kyrkans och de erkända samfundens folk kunna få vigsel med full rättsverkan inom den egna sammanslutningen utan nödgas gå antingen till prästen eller till civil vigselförrättare och i

senare fallet komplettera denna akt genom en religiös välsignelse-ceremoni i sina egnas krets. Från denna synpunkt kan jag skänka en viss förståelse åt yrkandet på rätt för frikyrkliga predikanter att med laga verkan förrätta vigsel. Vad som däremot synes mig svårt fatta är, att man som alternativ till detta krav, om det ej skulle vinna gehör, yrkar på obligatoriskt civiläktenskap. För mig framstår det som en högeligen allvarlig sak att i en tid, då sexualmoralen är starkt underminerad och då äktenskapet befinner sig i en allom uppenbar kris, lossa på de bindningar av moralisk art, som den kristna vigseln ändock måste sägas innebära. I förhandenvarande läge, då sekulariseringen tränger så starkt på, kan man nämligen icke bortse från den möjligheten, att i händelse av obligatoriskt civiläktenskap stora folklager komme att undandraga sig varje religiös sanktion av den äktenskapliga gemenskapen. Till en sådan konsekvens bör dock icke religionsfrihetskravet utan nödtvång få föra. För de frikyrkliga skulle det obligatoriska civiläktenskapet ju närmast betyda, att den nu från auktoritativt håll förordade praxis med borgerlig vigsel och åtföljande välsignelse inom det egna samfundet fortsatte, alltså status quo. Förändringen skulle alltså i huvudsak drabba kyrkan och begränsa hennes hittillsvarande möjlighet att med Guds ord betjäna skilda befolkningslager i samband med äktenskapets ingående. Såsom antytts kan jag på ett helt annat sätt uppbringa förståelse för önskemålet om frikyrkliga vigselförrättare och vill ej vara med om att frånråda en sådan anordning. Enligt min mening bör kyrkan i förhållande till de frikyrkliga samfunden intaga en, så långt samvetet det medger, generös hållning. Tidsläget kräver med allt eftertryck en samlad front gentemot de sekularistiska strömningarna i tiden. Att under sådana förhållanden undvika allt som kan alstra söndring och sträva mot inbördes förtroende synes mig därför nödvändigare än någonsin.

Detta är den ena sidan av problemet kyrkan och religionsfrihetskravet. Men problemet har också en annan och mera vittutseende aspekt.

2. När nu gällande dissenterlag medgav utträde ur kyrkan, var förutsättningen, att den utträdessökande skulle ingå i annat *kristet* samfund. Man utgick alltså från att Sverige principiellt skulle vara ett kristet land. Efterhand har emellertid sekulariseringsprocessen satt in med ökad kraft. Situationen är utan tvivel nu en helt annan än tidigare, då det allmänt uppfattades som en

självklar sak, att en svensk medborgare också skulle vara medlem av svenska kyrkan. Ganska länge ha också röster gjort sig hörda, som kräva rätt till utträde ur kyrkan utan tvång att övergå till annat samfund. Detta är den andra av de faktorer som gjort frågan om revision av den nuvarande dissenterlagen aktuell.

Hur bör man nu från kyrkans synpunkt se på denna fråga? Svaret kan enligt min mening inte bli mer än ett. Det kan icke vara ett legitimt kyrkligt intresse att inom kyrkan kvarhålla någon mot hans bestämt uttalade vilja. Kyrkan fattar det visserligen såsom sin plikt att tjäna hela folket och kan aldrig avstå från uppgiften att vara folkkyrka i denna bemärkelse. Men å andra sidan måste allt tvång vara fjärran från en anstalt, som vill förmedla Jesu evangelium till människorna. Med sitt budskap vädjade ju Mästaren själv fritt till samvetena och ville på övertygelsens väg inifrån övervinna människornas motstånd. Någon annan väg kan icke heller hans kyrka gå i det läge, som nu är inne.

I överensstämmelse med denna grundsyn på kyrkans kallelse framlades också vid 1929 års kyrkomöte en av rikets biskopar undertecknad motion, som förordade fritt utträde ur kyrkan, i nära anslutning till det förslag, som framlagts av 1925 års religionsfrihetssakkunniga men som vid den tidpunkten ej givit anledning till något handlande från statsmakternas sida. Grunden till denna passivitet från de styrande torde ha varit en viss inom landets största parti här och var mötande böjelse att betrakta kyrkan såsom blott ett led i statens verksamhet. Denna syn på saken, som har gamla anor i detta land och på sin tid företräddes av Uppsala-filosofen Christofer Jakob Boström och som återigen dykt upp i nutida statsabsolutistiska idéer, behärskade åtminstone under *en* period av hans politiska bana en man som Arthur Engberg. Ser man förhållandet mellan stat och kyrka på detta sätt, är det givetvis en orimlighet att tala om utträde ur kyrkan. Man kunde lika väl, som Engberg en gång uttryckte det, anmäla sitt utträde ur Kungl. Telegrafstyrelsen.

Det är alldeles uppenbart, att kyrkan hårt måste värja sig mot varje dylik uppfattning, alldenstund kyrkans innersta väsen därigenom fördunklas. Kyrkan kan aldrig, om hon över huvud aktar sitt eget liv, finna sig i den bundenhet vid staten, som en sådan kyrkosyn har med sig, allra minst om det vore fråga om en stat, som antagit ett mer eller mindre sekulariserat ansikte.

Därigenom skulle ju kyrkans religiösa rörelsefrihet på ett högst betänkligt sätt kringskäras. För kyrkan är och förblir det ett livsviktigt intresse att hävda, att hon i sitt religiösa handlande icke står under statens lydno utan tar befallningar blott av sin egen högste Herre. Även från denna synpunkt är det alltså all anledning för kyrkan att biträda yrkandena på fritt utträde för envar, som ej vill ha med kyrkan att skaffa.

Men vidare — det måste anses som en mycket allvarlig belastning för kyrkan att bland sina medlemmar ha direkta kyrkofien-der, som på olika sätt genom sin medbestämmanderätt ifråga om kyrkans angelägenheter kunna sabotera hennes verksamhet. Det är dock, för att ta ett exempel från 1946 års kyrkomöte, icke som sig bör, att en medlem av denna församling skall kunna öppet ge uttryck åt en ateistisk uppfattning, därvid uppenbarligen förmenande, att det med kyrkans nuvarande organisation ej ligger något oegentligt i att kyrkomötet har representanter också för denna kategori av medborgare. Givetvis kan det inte finnas någon tanke på att mot vederbörandes egen vilja utesluta någon ur kyrkan och hennes organisatoriska sammanhang. Men det skulle utan tvivel efter genomförandet av den ifrågasatta reformen bli en omöjlighet för en kyrkans öppne fiende att med bibehållen moralisk auktoritet uppträda i skepnaden av en hennes specielle förtroendeman. Utsikten att t. ex. i lokalförsamlingarnas kyrkoråd och kyrkofullmäktige behöva räkna med rena sabotörer skulle helt säkert väsentligen minskas.

Men riskerar man då ej, att genom det fria utträdet det nuvarande förhållandet mellan kyrka och stat äventyras och att kyrkans ställning som folkkyrka därigenom undermineras? Först må härtill svaras, att förhållandena i våra skandinaviska grannländer ej ge anledning tro, att utträdet i närvarande situation skall antaga sådana proportioner, att den befarade utvecklingen skulle som en direkt följd därav inträda. Där har det rört sig om förhållandevis mycket blygsamma procenttal: i Finland har t. ex. under de senaste decennierna blott mellan 1 och 2% av befolkningen tillhört de s. k. konfessionslösa. Dock — framtiden är det okändas land, och man vet ingenting om, vilka vindar som komma att blåsa. Så mycket måste vi väl dock säga oss, att statskyrkoinstitutionens fortbestånd ej kan tänkas bero av det fria utträdet. Tilltar avkristningen och inträder en gång det läget, att majoriteten av Sveriges folk ej vill ha med fädernas kyrka att göra, då ha också förutsättningarna för det nuvarande för-

hållandet mellan stat och kyrka upphört av sig själva. Vad det fria utträdet bättre än några till sitt värde ganska tvivelaktiga gallupundersökningar skulle åstadkomma är större klarhet över vad vårt folk vill i religiöst hänseende. Och jag menar, att det är bättre att se även en bitter verklighet i ögonen och rätta sig därefter än att leva på bedrägliga illusioner. Slutligen skulle det fria utträdet utan tvivel också beröva kyrkans belackare ett kärt vapen i deras antireligiösa agitation, samt till äventyrs också för åtskilliga likgiltiga betyda en tankeställare, som dreve dem att bättre än nu genomtänka sitt förhållande till kyrka och kristendom.

Nu är det emellertid uppenbart, att en lösning av frågan om fritt utträde ur kyrkan har med sig betydande svårigheter i olika hänseenden. Jag skall här beröra allenast en sak, men en mycket viktig, i detta sammanhang, nämligen kristendomsundervisningen i våra skolor. Man har från kulturradikalt håll gjort gällande, att religionsfriheten skulle som en konsekvens fordra vad man kallat »konfessionslös kristendomsundervisning». Detta begrepp är ju utomordentligt oklart och mångtydigt. Att dock härvid, från deras sida som präglat slagordet, åsyftas en radikal brytning med hittillsvarande undervisningsprinciper i fråga om kristendomsämnet är allom uppenbart. Detta vore en sakernas vändning, som under inga förhållanden kan accepteras av det kristna folket i vårt land. Emellertid ligger det trots allt i begreppet »konfessionslös» en antydning om den enda linje som är möjlig, om kristendomsundervisningen skall kunna kvarstå på de allmänna skolornas schema. Jag menar det som de nuvarande undervisningsplanerna med allt eftertryck framhålla, nämligen att man i undervisningen skall med utgångspunkt i den heliga skrift fullfölja en evangelisk linje utan oförstående och ofruktbar polemik mot andra kristna åskådningar. Det som skall betonas är icke det som skiljer de ur reformationen framgångna kristna samfundet åt utan det som kan betecknas såsom deras gemensamma egendom. Därom torde det bland de kristna i detta land — bortsett från romerska katoliker och andra, som använda sig av rätten att själva svara för barnens kristna undervisning — råda en ganska stor enighet, att man på detta område måste bekänna sig till en vidsynt ekumenik. Ävenledes torde man allmänt inom det kristna lägret vara klar över, att undervisningen skall ha en strängt saklig karaktär, som utesluter varje form av okysk personlig press på lärjungarna men icke därför undertrycker den

vädjan till samvetena, som hör med till det kristna budskapets väsen. När man däremot ger den konfessionslösa kristendomsundervisningen sådan innebörd, att den hos läraren skulle förbjuda ett personligt kristet engagemang, innebär det i verkligheten krav på en skeptisk hållning i religiöst hänssende. En sådan tolkning av religionsfrihetskravet skulle i själva verket betyda, att man förklarade sig urarva i förhållande till den hittillsvarande kristna traditionen på skolans område och upphävde kristendomen såsom fostrande makt i de ungas värld. Trots sekulariseringens raska frammarsch ibland oss tror jag icke, att vårt folk kommit så långt bort från den grundsyn och de uppfostringsnormer, som hittills bestämt vår skola. Den alldeles överväldigande delen av föräldrar och fostrare skulle förvisso säga ett avgjort nej till en nyordning av detta slag.

Givetvis kan man å andra sidan diskutera, i vad mån det skulle kunna medgivas enskilda föräldrar, som bestämt påyrka det, rätt att få sina barn befriade från skolans kristendomsundervisning, detta likväl under villkor att man garanterade vissa elementära kunskaper på det religiösa området, inhämtade på annat sätt och utgörande en borgen för att de unga ej stode främmande för den andliga realitet, som haft avgörande inflytande på hela den västerländska kulturvärlden. En befrielse från det direkta andaktsmomentet i skolan, morgonbönerna, ligger utan tvivel ännu närmare till hands och synes än mera avgjort falla inom den ram, som religionsfrihetskravet kan tänkas omspanna. Denna sista sak berördes ju särskilt vid den uppvaktning inför statsrådet Weijne, som representanter för olika kristna sammanslutningar hade föranstaltat sistlidna höst i syfte att betona den enhetliga syn på kristendomsundervisningen i våra skolor, som f. n. — ett glädjande faktum — existerar bland kristna inom de mest skilda läger i vårt folk.

Härmed tror jag mig ha berört de viktigaste av de många problem, som ha sammanhang med den nu så livligt ventilerade frågan om religionsfriheten och dess konsekvenser. Det skulle säkerligen vara till gagn för både kyrka och skola, om dessa frågor snart kunde bringas till en i möjligaste mån lyckosam lösning. Det skulle betyda en avspänning i den då och då uppblussande debatten om kyrkan. Därigenom komme förvisso en mera förtroendefull relation mellan kyrkan och de frikyrkliga att skapas, och inte minst komme kulturradikalismen därigenom att mista ett ofta och med framgång mot kyrkan använt vapen. Kyrkan har

enligt min mening mycket att vinna, föga att förlora på en reform av ovan skisserad innebörd.

Kommer sedan den dag, då kyrka och stat måste, jag säger med flit inte »skiljas åt», utan hellre träda i en ny relation till varandra, så är det från kyrkans synpunkt allenast gagneligt, om detta steg dessförinnan blivit taget. En så utomordentligt djupgripande operation, som det därvid bleve fråga om, skulle blott onödigt störas, därest icke det irrationsmoment, som här faktiskt föreligger, först avlägsnats.
